

РОБОТА С. МАГУРИ З КОСТОРИЗНОЇ СПРАВИ У НАУКОВОМУ АРХІВІ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу машинописного тексту роботи українського археолога С. Магури «Обробка кістки та рогу у слов'ян княжих часів у Середній Наддніпрянщині» (1931 р.), яка зберігається у Науковому архіві Інституту археології НАН України.

Ключові слова: історія археології, С. Магура, Давня Русь, косторізне ремесло, різьблена кістка.

Історія вивчення давньоруського косторізного ремесла на сьогодні нараховує цілу низку яскравих імен. Одне з чільних місць серед них по праву належить Сильвестру Магурі (1897–1937), відомому досліднику-археологу 20–30-х рр. ХХ ст. Перше монографічне дослідження різьбленої кістки Середньої Наддніпрянщини належить саме йому. Протягом 1927–1930 рр. у період навчання у аспірантурі Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (тепер Національний музей історії України) дослідник підготував дисертацію на тему «Обробка кістки та рогу у слов'ян Київської землі за княжих часів (раннього феодалізму)», яку захистив 12 травня 1931 р. Робота отримала позитивні відгуки з боку провідних вчених у галузі археології, таких як М. Макаренко, Ф. Ернст, П. Курінний, В. Козловська [18, с. 110].

Не буде перебільшенням сказати, що саме з цієї праці починається вивчення косторізної справи в Україні. На жаль, вона не була опублікована й залишилася невідомою широкому науковому загалу, а ім'я дослідника, репресованого у 1937 р., на тривалий час було викреслене з історії науки. А тим часом основні ідеї С. Магури і його підхід до аналізу матеріалу не втратили свого значення до нашого часу. Повернення їх у науковий обіг є, на нашу думку, важливим як для спеціальних досліджень у галузі давньоруського косторізного ремесла, так і для історії української науки загалом.

У цьому плані можуть суттєво допомогти архівні матеріали. У Науковому архіві ІА НАНУ зберігаються машинописний варіант основної частини цієї роботи, під назвою «Обробка кістки та рогу у слов'ян княжих часів у Середній Наддніпрянщині» [5] і рукописні чернетки до нього, які містять опис речового матеріалу [4]. Судячи з того, що рукописні чернетки містяться в зошиті, який одночасно використовувався як щоденник археологічних робіт у Запорізькій області за 1930 р., їх також можна датувати цим роком. Рукописний текст близький за змістом до машинопису, але містить численні виправлення. Цілком слушно розглядати його як підготовчий етап для наступного роздрукування. Машинопис наявний у двох примірниках. Один з них містить 111 аркушів, у другому є додатковий 112-й аркуш з авторськими примітками під текстом і на звороті. Недостатньо добре відредагований текст і значна кількість виправлень від руки свідчать про те, що цей архівний варіант є чернетками до дисертації, а не її готовим текстом. На жаль, ілюстрації до роботи не збереглися, хоч посилання на них у тексті присутні. Машинопис містить всебічний опис доступних досліднику виробів з кістки і дає достатньо чітке уявлення про підхід автора до вивчення косторізного ремесла. На машинописний текст уперше звернула увагу Г. Шовкопляс у статті, присвяченій біографії С. Магури [18, с. 110], проте вона не ставила своїм завданням розглянути його докладно. Тим часом зазначений архівний документ заслуговує на те, щоб зупинитися на ньому окремо.

С. Магура вважав, що давньоруське ремесло в цілому почало розвиватися не пізніше Х ст. і вже досягло значного рівня у ХІ ст. Цей висновок він зробив, виходячи із загального стану розвитку давньоруського ремесла, про що у роботі наведені свідчення писемних джерел. Проте щодо безпосередньо косторізного ремесла, автор відзначав, що «в літературних джерелах того часу ми не маємо відомостей про кістяне виробництво в Київській Русі, але археологія дає нам матеріал, який свідчить, що це виробництво було дуже розповсюджене й досягло великого

розвитку¹», отже він базувався виключно на даних археології.

Автор користувався переважно матеріалами, які зберігалися у археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею. На той час найбільшу кількість виробів з кістки склали знахідки з розкопок В. Хвойки у Києві (у садибі М. Петровського на Старокиївській горі та на Киселівці) та на Київщині (Білогородка, Кононча, Шарки, Витачів). Також дослідник залучив речі з розкопок М. Біляшівського на Княжій Горі, матеріали В. Гезе та ін. Своїм основним завданням автор вважав вивчення техніки виробництва та орнаменту речей, а також виявлення їх призначення і способів користування ними. Тобто, планувався всебічний розгляд продукції окремого ремесла. При цьому саме звернення до ремісничих технологій є новим кроком у науці того періоду.

Автор приділив увагу різноманітності інструментів, які «використовували для кожної стадії обробки речей» і називає спеціальні пилки, ножі, струги, свердла, напилки, точильні верстати, різці та ін. [5, арк. 2]. На його думку, досконалість обробки речей свідчить про професійні здібності майстрів, які «очевидно ... були справжні ремісники», а косторізне ремесло мало ринковий характер: у майстернях «вироблялись речі для користування різних верств населення, але переважна більшість речей призначалась все таки для широких мас». Одночасно дослідник згадав художні речі високої якості, які «очевидно, були в користуванні заможних верств населення» [5, арк. 3].

Варто відзначити увагу дослідника до складу сировини давньоруських косторізів. Зокрема, він відзначав таку характерну рису місцевого косторізного ремесла, як повне переважання кістяних виробів над роговими [5, арк. 4]. Останні дослідження підтвердили перевагу кістки як сировини у більшості київських майстерень, на відміну від косторізних комплексів на інших пам'ятках, де цілком переважає щільний ріг [7, с. 44–45; 8, с. 241].

Таке ставлення автора до сировини є незвичним для того часу, тому його треба відзначити окремо. Навіть пізніше дослідники протягом тривалого часу майже не звертали увагу на склад сировини давньоруського косторізного виробництва і лише останніми десятиліттями почали з'являтися роботи, де цьому питанню приділено серйозну увагу [7, с. 43–70; 9, с. 133; 10; 11, с. 116–125]. Отже, постановка питання про види сировини для косторізного виробництва для свого часу була дуже суттєвим кроком у бік вивчення питань технології косторізного виробництва. Щоправда, далі у тексті автор майже не дотримується принципу визначення вихідного матеріалу і називає вироби кістяними безвідносно від дійсного виду кісткової сировини. Особливо наочно це простежується при описі гребенів, які він майже скрізь називає кістяними, хоч основним матеріалом для їх виготовлення був щільний ріг.

С. Магура виділив сім основних груп виробів з кістки, в основі яких полягає їх функціональне призначення, що є традиційним для класифікації ремісничих виробів до нашого часу. Це: 1) «держак для ножів та різного струменту»; 2) «речі до одягу»; 3) «оздоба»; 4) «речі туалету»; 5) зброя та її частини; 6) «інші побутові речі»; 7) невизначені речі [5, арк. 4].

Вражає ретельність, з якою описана кожна конкретна річ, що була у розпорядженні автора – від її точних параметрів до можливих технологічних засобів виготовлення, коли це простежується. Досить докладно описано декор кожного окремого предмету і надається повний каталог використаних речей. Автор також вказав музейний інвентарний номер кожного предмету, що дозволяє за необхідності ідентифікувати матеріали, які він проаналізував. Опис матеріалу повторюється після загальної характеристики кожної категорії речей.

У першій групі дослідник розглянув насамперед колодки ножів, серед яких він виділив округлі та сплюснені («плесковаті», за термінологією автора). З них найпростішим типом колодки він вважає «кістяну округлу трубку без усякого орнаменту» [5, арк. 4–6]. Двостулкові ручки небезпідставно вважаються рідкісними. Автор назвав такі основні види орнаменту колодок, як оздоблення «рисами-рівчачками» (тобто, лінійний орнамент) та «заглибленими кружечками з ямкою всередині», як рідкі варіанти – також інкрустацію і фарбування. Дослідник не оминув своєю увагою дрібні деталі, наприклад таку, як розбіжності в орнаментуванні з двох боків або взагалі орнаментування тільки з одного боку. Автор пояснив цей факт тим, що «коли ножем не користувалися, його клали опуклою зовнішньою поверхнею до гори» [5, арк. 7].

Серед речей до одягу автор виділив кістяні гудзики, застібки та пряжки. Серед них гудзики репрезентовані найбільшою кількістю предметів, тому природно, що автор приділив їм основну увагу. Саме С. Магурі належить перший і найбільш докладний опис процесу виробництва київських напівсферичних гудзиків [5, арк. 31–34].

Під час археологічних робіт 1907–1908 рр. на садибі М. Петровського, яка розташовувалася поряд з садибою Десятинної церкви, В. Хвойка виявив сліди косторізного виробництва, при цьому виготовлення гудзиків складало важливу частину діяльності майстрів. Автор розкопок відзначав можливість простежити послідовні етапи обробки кістки та рогу на матеріалах майстерень, які він відкрив, при цьому гудзики він виділив окремо [12, с. 71–72]. Проте сам В. Хвойка обмежився лише зазначеним зауваженням. Крім матеріалів В. Хвойки, С. Магура користувався виявленими на той час даними про косторізні комплекси на Фролівській горі (сучасній Киселівці), які також пов'язані з виробництвом гудзиків. Сліди виробництва гудзиків на Киселівці були виявлені ще наприкінці ХІХ ст. М. Біляшівським, а потім В. Хвойкою. М. Біляшівський уперше звернув увагу на функціонування косторізного виробництва на Флорівській горі (Киселівці) у зв'язку з розвідками у цьому місці – своїми та В. Хвойки, вказуючи на наявність заготовок для виробів з кістки, проте він розглядав це питання дуже побіжно [1, с. 55; 2, с. 60]. У 1928–1929 рр. розвідками А. Піонтковського тут була виявлена й сама косторізна майстерня [3, с. 58]. Узагальнення всіх наявних на той час даних дозволило С. Магурі описати процес виробництва гудзиків у дрібних деталях. Нижче з деякими скороченнями наводимо авторський текст.

«Для виробу гудзиків використовували кістки великих, очевидно, свійських тварин. Це можна сказати на підставі багатьох примірників речей, які здобуто в Київських майстернях...

Великі трубчасті кістки, чи їх шматки, розрізували пилкою в поздовжньому напрямку, пиляючи з таким розрахунком, щоб по можливості не захоплювати поверхні внутрішніх стінок кісток і щоб в такий спосіб уникнути жолобків вздовж платівки, яку зрізували з кістки.

Після того по всій поверхні платівки прорізували пилкою рівчачки, які йшли впоперек платівки рівнобіжно на деякому віддаленні один від одного. Далі на кожному прямокутничку просвердлювали дірки. Місця для дірок намічались гострим струментом заздалегідь.

Розглядаючи ... окремі платівки, можна бачити, що для того, аби їх відділити одну від одної, прорізували пилкою між ними рівчачки з обох боків, намагаючись різати так, щоб рівчак одного боку був як раз проти рівчака другого боку.

Платівки наскрізь не пропилювали, а залишали тонкий шар кістки й просто одламували окремі ділянки платівки одну від одної.

Розрахувати так, щоб рівчачок одного боку поверхні точно відповідав рівчачкові другого боку, очевидно, не завжди удавалось, бо ми бачимо що рівчачки один відносно одного відхиляються то в один, то в другий бік...

Кожну таку прямокутну платівку обробляли далі, зрізуючи її навкруги пилкою. ... Далі гранчасті, неправильної форми гудзики обточували й надавали їм остаточної форми.

Після обточування гудзики орнаментувались і на цьому кінчалась їх обробка.

Природня опукла поверхня прямокутних платівок після обробки була зовнішнім боком гудзика» [5, арк. 31–34].

Наведений вище опис точно відображає різні стадії виробництва гудзиків. Навіть зараз, після досліджень наступних десятиліть, небагато можна до нього додати. Універсальність простеженої С. Магурою технології київського виробництва гудзиків пізніше була підтверджена новими матеріалами, зокрема дослідженнями на Подолі [7, с. 92–94].

Уважний до дрібних деталей, автор звертає увагу на сліди використання гудзиків: «кістяними гудзиками користувались очевидно в такий спосіб, що в дірочку протягали ремінець і робили вузлик на зовнішньому боці. ... У деяких гудзиків ми бачимо витерті та згладжені до блиску стінки дірочок і очевидно стінки мають такий вигляд в наслідок користування цими гудзиками» [5, арк. 34].

Описуючи окремі гудзики, автор звернув увагу на деталі, які є важливими для реконструкції технологічних засобів. Наприклад, він зробив цікаве спостереження за способом нанесення орнаменту на пофарбований гудзик. «Очевидно орнамент вирізували після того, як гудзик

пофарбували, бо стінки рівчачків і ямочок у кружків не пофарбовані, а білі. Розломані місця теж не пофарбовані» [5, арк. 38]. У іншому місці він відзначив навіть таку деталь, як пласке дно циркульного кола [5, арк. 39].

Інші деталі одягу і оздоблення з позиції техніки їх виробництва не підлягали ретельному узагальнюючому аналізу. Основна увага в тексті приділяється опису конкретних речей. Їх відносна нечисленність не дозволила автору зробити широкі узагальнення щодо технології їх виробництва.

До речей туалету автор відніс гребінці, вухочистки («вушні колупачки», за термінологією автора), держак до дзеркал. Характеристика останньої з названих категорій предметів у машинопису відсутня, згадка про ручку дзеркала є тільки в рукопису [4, арк. 9 зв.]. Основна увага приділена гребінцям, які є найбільш численною категорією виробів цієї групи.

С. Магура розділив гребінці на прості і складні. Серед складних гребінців, які складаються з кількох деталей, він, у свою чергу виділив ординарні (які відповідають сучасному терміну – однобічні гребінці) і подвійні (сучасний термін – двобічні гребінці). Кажучи про техніку виготовлення простих подвійних гребінців, автор відзначив як індивідуальні особливості окремих виробів, так і одноманітність техніки виробництва у цілому. Він помітив, що «прості подвійні гребінці мають багато відмін, що до їхньої форми й майже в кожного з них є якісь відзнаки, що властиві лише даному примірникові». З іншого боку він вказав: «що-ж до техніки виробу, то можна сказати, що вони вироблені одним певним способом й ріжниця помічається лише в досконалості остаточної обробки їх» [5, арк. 57]. Технології виготовлення простих гребенів приділено достатньо багато уваги. «Прості подвійні гребінці виготовлялись з кістяних та рогових платівок. Платівці очевидно надавали форму гребінця й після того прорізували пилкою зуби», – написав дослідник [5, арк. 61]. Автор згадав цікавий напівфабрикат: «В збірках Історичного музею є гребінець з Флорівської гори ..., який на нашу думку недороблений. У нього прорізано лише дрібні зуби, а великі зуби ще не вироблені. На цьому примірникові можна спостерігти, що перед тим, як прорізувати зуби, кістяну платівку обробляли й орнаментували, бо цей гребінець оздоблений кружечками з ямкою всередині й поздовжними лініями-рівчачками» [5, арк. 61–62]. Далі дослідник навів спостереження щодо техніки виконання зубців: «Остаточно оброблену платівку затискували очевидно в якийсь станок, і пилкою прорізували зуби. Після того зуби обробляли в такий спосіб, що їх згладжували, а на кінцях заокруглювали й загострювали. Остаточну обробку зубів переводили не пилкою, а очевидно напильниками.

У гребінців між зубами можна бачити двохсхилі горбики, які виникли під час прорізування зубів пилкою.

Очевидно прорізуючи зуби, пилку держали не сторч до гребінця, а трохи нахилили її й через те, між зубами утворювався схил до поверхні основи. Після того гребінець прорізували між зубами з другого боку й робили другий схил» [5, арк. 62]. Також автор помітив, що у переважній більшості гребінців «прорізи між зубами йдуть у напрямку зліва на право», що він пояснив технікою виробництва: гребінець тримали зубцями до себе, площиною вниз і пропилювали зубці зверху донизу [5, арк. 62 – 63].

Черговість виконання основних технологічних операцій при виготовленні складних гребінців, за С. Магурою, така: «Очевидно зуби у гребінця прорізували лише тоді, коли окремі кістяні платівки, з яких складається гребінець були з'єднані з обкладками при допомозі заклепок». Такий висновок дослідник зробив, спостерігаючи сліди пилки на накладках [5, арк. 84–85, 89]. Узагальнення щодо технології виготовлення набірних гребінців у роботі відсутні, окремо розглянута техніка виготовлення конкретних виробів. Таке враження, що у даному випадку автор не бачить розробленої універсальної технології виготовлення набірних гребінців.

З інших речей групи туалетних приладів, автор докладно описує вухочистки, майже не торкаючись питання їх виробництва. І взагалі технологічним характеристикам наступних категорій виробів, охарактеризованих у роботі, приділено значно менше уваги. Ймовірно, це слід пов'язувати з відсутністю необхідних даних на той період. Станом науки на той період, ймовірно, можна пояснювати й недостатню увагу до деяких категорій речей. Зокрема, серед предметів озброєння автор врахував тільки наконечники стріл, серед яких він виділив кілька типів. Опис наконечників, як і інших виробів, дуже докладний, із зазначенням дрібних деталей [5, арк. 94–100]. Аналогічний

підхід здійснено відносно предметів невідомого призначення [5, арк. 101–111].

Останній аркуш №112, який наявний тільки у одному екземплярі машинопису, містить короткі дані про орнамент давньоруських виробів з кістки. Текст написаний дуже побігло і носить характер нотаток для подальшої роботи. Проте тут знайшли відображення деякі вірні спостереження щодо характеру орнаменталізації давньоруської косторізної продукції. Автор помітив, що «слов'янські кістяні вироби оздоблені переважно геометричним орнаментом. ... В орнаменталізації кістки домінує прямолінійна схема й часто за схемою трикутника, прямокутника, ромба, розташовуються заглиблені кружечки з ямкою в центрі. З кружечків іноді складаються й інші геометричні фігури, як наприклад круг». Автор звернув увагу й на інші, менш поширені, види орнаменту. Він писав: «плетеним орнаментом оздоблювались здебільшого речі кращого виробу. Цей орнамент буває різних типів, а саме: плетення геометричне, тканинне, жгутове та зміїне. Дуже рідко трапляється орнамент, що подібний до риб'ячої луски й орнамент фігурний» [5, арк. 112].

Отже, для роботи загалом є характерним уважне ставлення до матеріалу.

Разом з тим треба відзначити, що косторізне виробництво репрезентоване у статичному вигляді. Автор не розглядав косторізне виробництво як динамічний процес, який вдосконалюється з часом. В його роботі навіть не поставлене питання про датування виробів. Відсутні також широкі аналогії. Проте зазначена ситуація відображає загальний стан науки того часу.

Роботу С. Магури з косторізного виробництва можна пов'язати із загальним піднесенням у 30–40-і роки ХХ ст. інтересу до економічного розвитку стародавніх суспільств, а отже й до виробництва у цілому. Серед іншого дослідники почали приділяти особливу увагу виробничим комплексам. Той самий автор написав про свої дослідження гори Киселівки у 1933 р., що їх метою було виявлення залишків майстерень часів феодалізму, щоб «здобути новий комплекс матеріалів для висвітлення питань ремісництва за тих часів» [6, с. 212]. Ретельне дослідження саме технології косторізного виробництва є найбільш цінним внеском дослідника, який зберігає своє значення до сьогодні.

Пізніше, на жаль, увага до технології косторізного виробництва дещо зменшилася. Спробу продовжити ці дослідження зробила Г. Шовкопляс у своїй статті, присвяченій матеріалам з Киселівки, де уперше після С. Магури звернуто увагу на проблематику технології косторізного виробництва [13, с. 27–28]. Отже, у роботі першої половини 1950-х рр. зазначена дослідниця частково реалізувала ідеї, що їх окреслив у свій час С. Магура, щоправда, без притаманної зазначеному автору уваги до деталей. Проте наступні роботи Г. Шовкопляс носять переважно публікаційний характер [14; 15; 16; 17].

У сучасний період, коли зростає увага до історії ремесла й ремісничих технологій, робота С. Магури має особливе значення. Незважаючи на деякі вади, викликані загальним станом науки 30-х рр. ХХ ст., вона залишається актуальною, оскільки містить багато важливих спостережень з різних аспектів косторізної справи, які не втратили свого значення й до наших днів. Її використання як довідкової праці з питань косторізного ремесла Києва та взагалі Середньої Наддніпрянщини може бути корисним для всіх, хто займається історією давніх ремесел.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Беляшевский Н. Следы великокняжеской эпохи на горе Киселевке / Н. Беляшевский // КС. – 1888. – Т. XXII. – № 8. – С. 53–55.
2. Беляшевский Н. Собрание древностей Ч.В. Хвойки в Киеве / Н. Беляшевский // КС. – 1895. – Т. XLIX. – №5. – С. 58 – 61.
3. Коршак К. З праці семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка у Києві / К. Коршак // Хроніка археології та мистецтва. – Ч. 1. – К., 1930. – С.57 – 66.
4. Магура С. Чернетки до роботи «Обробка кістки та рогу у слов'ян Київської землі за княжих часів» / С. Магура // НА ІА НАНУ. – Авт. фонд 12. – №6. – Арк. 1–57; 68–185.
5. Магура С. Обробка кістки та рогу у слов'ян княжих часів у Середній Наддніпрянщині / С. Магура // НА ІА НАНУ. – Авт. фонд 12. – № 16.
6. Магура С. Розкопи на горі Киселівці в Києві / С. Магура // НЗ ІІМК. – Кн. 1. – К., 1934. –

- C.212.
7. Сергеева М.С. Косторізна справа у Стародавньому Києві / М.С. Сергеева – К.: КНТ, 2011. – 256 с.
 8. Сергеева М.С. К вопросу о локальных традициях в древнерусском косторезном ремесле / М.С. Сергеева // Матеріали та дослідження з археології Східної України. Збірник наукових праць (за ред. С.М. Санжарова). – Вип. 11. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 240–251.
 9. Сергеева М.С. Вироби з кістки та рогу з Воїнської Греблі / М.С. Сергеева // Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України: джерела та дослідження / Археологія і давня історія України. – Вип.. 8. – К.: 2012. – С. 133–145.
 10. Смирнова Л.И. Косторезное ремесло средневекового Новгорода / Л.И. Смирнова. – Автореф. дисс... канд. ист. наук. – М., 1998. – 18 с.
 11. Флерова В.Е. Резная кость юго-востока Европы IX – XII веков: искусство и ремесло (по материалам Саркела – Белой Вежи из коллекции Государственного Эрмитажа) / В.Е. Флерова – СПб: «Алетейя», 2001. – 352 с.
 12. Хвойка В.В. Древние обитатели Среднего Поднепровья и их культура в доисторические времена / В.В. Хвойка. – Киев: типография «Т-ва Е.А. Синькевич», 1913. – 103 с.
 13. Шовкопляс А.М. Некоторые данные о косторезном ремесле в древнем Киеве / А.М. Шовкопляс // КСИА АН УССР. – Киев, 1954. – Вып. 3. – С. 27–32.
 14. Шовкопляс Г.М. Археологічні пам'ятки гори Киселівки в Києві / Г.М. Шовкопляс // Праці Київського державного історичного музею. – Вип. 1. – К., 1958. – С.133–157.
 15. Шовкопляс Г.М. Найдавніші шашки і шахи з Києва / Г.М. Шовкопляс // Археологія. – Т. XIX. – 1965. – С. 196–200.
 16. Шовкопляс Г.М. Давньоруські кістяні вироби з розкопок В.В. Хвойки / Г.М. Шовкопляс // Середні віки на Україні. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 191–195.
 17. Шовкопляс Г.М. Про косторізне ремесло в стародавньому Києві / Г.М. Шовкопляс // Середні віки на Україні. – Т. 2. – К., 1973. – С.109–122.
 18. Шовкопляс Г.М. Сильвестр Сильвестрович Магура (1897–1937) / Г.М. Шовкопляс // Археологія. – 1992. – №1. – С. 109–115.

Сергеева М. Работа С. Магуры по косторезному делу в Научном архиве Института археологии НАН Украины.

Сатья посвящена анализу машинописного текста работы украинского археолога С. Магуры «Обработка кости и рога у славян княжеских времен в Среднем Поднепровье» (1931 г.), которая хранится в Научном архиве Института археологии НАН Украины.

Ключевые слова: *история археологии, С. Магура, Древняя Русь, косторезное ремесло, резная кость.*

Sergeeva M. The work about bone carving by S. Magura in the Science archive of Institute of Archaeology NAS Ukraine.

The article is dedicated to the analysis of the typewritten text of work by Ukrainian archaeologist S. Magura «Treatment of bone and antler of Slavs of Princes' hours [old Rus' – M.S.] in the Middle Dnieper area», dated to 1931, which is kept in the Science archive of Institute of Archaeology NAS Ukraine.

Key words: *history of archaeology, S. Magura, Old Rus', bone carving handicraft, carved bone.*

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

КС – Киевская старина

КСИА АН УССР – Краткие сообщения Института археологии АН УССР

НА ІА НАНУ – Науковий архів Інституту археології НАН України

НЗ ІМК – Наукові записки Інституту історії матеріальної культури

Одержано 03.09.2012

¹ Тут і далі в цитатах зберігається орфографія автора.